

Vært, Cathrine Pape: Litteraturen giver os et unikt indblik i samfundsstrukturer, normer og forandringer. Gennem bøger og tekster kan vi følge de strømninger, der har formet historien, og ikke mindst de stemmer, der har kæmpet for at ændre den.

Kvindelige forfatter har ofte måttet navigere i et samfund, hvor deres stemmer blev undervurderet eller helt ignoreret, men alligevel har de formået at skabe værker, der udfordrer normer og giver os kvindelige perspektiver på verden.

I dag skal vi dykke ned i de forfattere, der skriver med en feministisk vinkel. Vi skal se på, hvordan deres litteratur har afspejlet og påvirket samfundet. Helt fra antikkens Sapfo til spanske forfattere i 1800- og 1900-tallet.

Vi skal tale om emner som seksualitet, pseudonymer, samfundsforandringer og de temaer, som kvinderne tog op gennem litteraturen, på trods af de begrænsninger, de mødte i deres samtid. Du lytter til Vi elsker eksperter. Mit navn er Cathrine Pape.

Og med mig som dagens ekspert, der har jeg dig, Lars Troels Møller. Velkommen til. Du er Ph.d.-studerende på Institut for Engelsk, Germansk og Romansk her på Københavns Universitet.

Og dit Ph.d.-projekt handler om spanske kvindelige forfattere, som har udfordret både litteraturen og samfundets normer. Ja, det er spændende, og det er jo det, vi skal snakke om, så måske vi bare skal starte helt bredt.

Når vi taler om kvindelige forfattere gennem historien, hvilke udfordringer og muligheder har de her kvinder så haft, når de skrev litteratur? Et lille spørgsmål.

Ekspert, Lars Troels Møller: Et lille spørgsmål, ja.

Til så bredt et spørgsmål, så kunne jeg svare, at i hvert fald en væsentlig udfordring har været, at forfattergerningen og den intellektuelle udfoldelse i europæisk kulturhistorie i hvert fald altid har været bundet meget op på det mandlige og på mændene. Og det har jo noget at gøre med kulturhistorien og med filosofihistorien, hvor det i europæisk tradition har været meget det mandlige princip, som har været det transcenderende, og derfor også stået for den intellektuelle udfoldelse og alt det, der hører med til det. Mændene har jo i langt de fleste tilfælde været dem, der var aktiv i offentligheden, og havde kunstnerkarriere og prægede det politiske liv. Hvorimod det kvindelige har været, i generelle træk, været meget mere forbundet til det reproduktive arbejde og til hjemmet, og til det immanente, som man også siger.

Vært, Cathrine Pape: Hvad betyder det?

Ekspert, Lars Troels Møller: Jeg kan sige, at det modsatte er det, der transcenderer.

Det modsatte er det, som rækker ud over sig selv og opdager nyt, og sætter gang i forandringerne, hvor det kvindelige er været. Det er mere associeret med bevarelsen af livet,

og med fornyelsen af livet gennem børnene, og med børneopdragelsen. Så den kulturelle prægning har gjort, at litteraturskrivende kvinder har været en slags, i gåseøjne, en slags naturstridig fænomen. Uden at de så er det i praksis, i den generelle forståelse af det.

Vært, Cathrine Pape: Jo, så de har i virkeligheden ikke haft særlig mange muligheder, når det kommer til at skrive litteratur. De har skulle kæmpe på en anden måde for at komme ind i den verden. Kan man sige det? Ja, det kan man godt sige, ja. Og så kommer der, hvis nu vi skal tage udgangspunkt i for eksempel Sapfo, som jeg nævnte i introen. Hvem er hun, og hvordan bliver hun sådan lidt en forgangskvinde i forhold til kvindelig litteratur?

Ekspert, Lars Troels Møller: Altså Sapfo, hun lever i 6. og 140. Kristus på en græske ø, der hedder Lesbos, og hun er, uden at jeg er altid ekspert i altidslitteraturen og noget i den retning, så er hun jo i sin samtid en meget anerkendt digter, kan man se, hvis man læser en lille smule om hende. Hun er feteret og også imiteret. Altså simpelthen, der er andre digtere, som har hende som forbillede. Blandt andet flere romerske digtere.

Hvis man læser lidt filosofi, eller har filosofi i gymnasiet eller på universitetet, så kender man også Platon, og Platon sagde, at Sapfo var den tiende muse. Altså hun var altså noget helt, helt særligt. En helt særlig digterisk begavelse. Og hvis man slår hende op på Google i dag, og så kigger på, hvad der er af oversættelser til dansk, men også oversættelser til andre sprog, så er der jo flere, også ganske nye oversættelser til dansk af Sapfo. Så både dengang og nu er hun meget feteret og beundret.

Også fordi hun skrev en meget sanselig, også erotisk, også kærlighedspoesi, som oftest omhandlede kærlighed mellem kvinder. Og på den måde kan man også sige, at der jo dels er hun et eksempel på, at lige så længe vi har haft en skriftkultur, så har vi haft kvinder, der skrev.

Fordi hun er trods alt helt tilbage fra det 6. århundrede. Og så har vi også en anden ting, der forbinder hende til nutiden, og det er jo, at lesbisk og Lesbos er knyttet an til hende. Altså kærligheden mellem kvinder er lesbisk kærlighed, også i dagligsproget. Og hvis man kigger på spansk, så har man "amor sáfico", som er begrebet for kærlighed mellem kvinder. Så Sapfo lever sådan set meget videre på en ganske konkret måde i virkeligheden.

Vært, Cathrine Pape: Hun har virkelig sat sit præg, ikke kun på litteratur, men også på selve kærlighed mellem kvinder. Så hun er ligesom foregangskvinden, hvis man kan tale om det på den måde. Og så sker der noget, nu laver vi noget af et tidsspring,

og hopper helt frem til 1800-tallet, for der sker der jo nogle ret markante ændringer. Der er mange flere kvindelige forfattere, der ligesom træder frem og sætter forandringer i gang i forhold til forfatterskab og køn. Kunne du fortælle lidt om, hvad der sker på det her tidspunkt?

Ekspert, Lars Troels Møller: Altså jeg kender jo mest den spanske kontekst, fordi jeg interesserer mig især for en forfatter, vi skal tale om lidt senere, tror jeg, som var en kvindelig digter. Hun har jo op til flere forgængere i 1800-tallet i Spanien.

Og det er måske for meget at sige, at der var mange, men der var nogen. Fordi vi har stadigvæk i et tidspunkt i historien, også i den spanske historie, det er det samme, vi gælder for Danmark, hvor det er meget mindre lige til at have en forfattergerning som kvinde.

Men man har f.eks. Emilia Pardo Bazán, en vigtig spansk romanforfatter fra 18.-tallet. Vi har også Concepción Arenal, som arbejdede for at afskaffe prostitution.

En cubansk født digter, der hedder Gertrudis Gomez de Avellaneda. Hun havde et pseudonym, der hed Pilgrim, som også skrev tekster imod slaveri. Og så har vi, så skal jeg tænke mig om, Rosalía de Castro, er også i dag et ret stort navn inden for spansk romantik.

Nu er det bare lige for at nævne nogle af de vigtige. Så har vi også Carmen de Burgos, og hun er født i 1860'erne, hvis jeg husker rigtigt, og så dør hun lige omkring starten af 1930'erne. Og hun er et andet eksempel for en rigtig stærk spansk kvindelig forfatter, som får en ret stor rækkevidde i sin samtid.

Og hun skrev også under pseudonym, under navnet Columbine. Hun var faktisk den første kvindelig avisredaktør i Spanien på et medie, der hed Diario Universal. Og der havde hun sin egen klumme. Og hun var meget produktiv i sin journalistkarriere. Jeg tror, hun nåede op på omkring 10.000 artikler.

Det, som Carmen de Burgos primært interesserede sig for, og det tror jeg også er relevant at sige noget om, når vi snakker om kvindelig forfattergerning og intellektuel engagement i 1800-tallet, det er, at hun er interesseret i den spanske lovgivningssyn på kvinderne.

Hun er meget interesseret i kvinders behov for uddannelse og arbejde. Og så er hun også interesseret i, at der i Spanien bliver udbredt et kvindesyn, som er mere moderne. Altså det vil sige mere i tråd med det kvindesyn, som ligesom er på vej til at vinde frem andre steder i Europa i sidste halvdel af 1800-tallet.

Hun brugte egentlig ikke ordet feminist om sig selv. Hun havde jo sådan set feministiske synspunkter og fremførte dem også på skrift, men hun havde den tilgang, at begreberne skulle ikke komme på tværs af idéerne, eller ordene skulle ikke komme på tværs af idéerne, så det vil sige, at hun ønskede egentlig ikke sådan at skubbe potentielle sympatisører væk, som ville muligvis antage hende for at være måske rundt i købet rabiater på kønsområdet. Så hun undlod at kalde sig feminist, men ikke desto mindre, så kan man sige, at hendes temavalg og hendes synspunkter var feministiske. Og det er heller ikke en ualmindelig strategi på det her tidspunkt blandt kvindelige forfattere. Det er sådan en vis moderat omgang med i hvert fald sine etiketterne. Det kan der i hvert fald være.

Vært, Cathrine Pape: Jo, og der er også mange af dem, det nævner du også, der skriver netop under et pseudonym. Er det nærmest en nødvendighed, eller hvad betyder det ligesom for de kvindelige forfatters muligheder for at blive udgivet og taget alvorligt?

Ekspert, Lars Troels Møller: Et komplekst spørgsmål, men jeg vil prøve at se, om jeg kan give dig nogle eksempler på det, som måske kan indkredse det. Fordi det har helt klart noget at gøre med, at pseudonymerne giver jo mulighed for at være en anden.

Det giver simpelthen muligheden for at få en anden identitet, og det giver personlig frihed til at omgås nogle af de forskellige normer, og kønsnormer ikke mindst, som findes i samfundet. Så det er altså en af de væsentligste årsager, vil jeg sige, til at kvinder bruger pseudonymer på det her tidspunkt.

Vært, Cathrine Pape: Ja, vel også, fordi nu sagde du lige, at et af dem var pilgrim, altså som egentlig er kønsneutralt, så det er vel også noget med, hvis der er et kvindeligt navn, så er det måske ikke muligt, at man bliver udgivet.

Ekspert, Lars Troels Møller: Der kan være mere lydhørighed, eller der kan være en nemmere adgang på nogle måder. Ja, det kan der, ja. Det har i hvert fald været en af strategierne. Og det er igen noget at gøre med, at forfattergerningen og den intellektuelle udfoldelse bliver stadigvæk associeret ganske meget med det maskuline. Så derfor er der en eller anden form for fordel i at associere sig selv eller tage noget af den maskulinitet til sig, i en eller anden forstand. Men det er ikke sådan fuldstændig utvetydigt, fordi vi har både, hvis vi nu kigger på 18.-tallet og spanske kvinder, der skriver, så har vi kvindelige forfatter, som underskriver med fornavn efterfuldt af et de la, og så ægte mandens efternavn. Altså viser man, at man på sin vis låner noget af mandens autoritet, eller hvad skal man sige, til ligesom at understøtte det, der bliver udgivet. Der er en forfatter som Maria de la Lejarraga. Hun udgav faktisk mange af sine værker i sin ægte mands navn, altså Gregorio Martinez Sierra. Det er jo så senere i litteraturforskningen, der er kommet frem til, at i virkeligheden, så var det sådan set hende, der stod bag bøgerne. Men manden har sådan set i offentligheden var det sådan set hende, der stod bag bøgerne. Men manden har sådan set i offentligheden været forstået som afsenderen.

Det er også et eksempel. Og så er der selvfølgelig det her med, at man som en par tager mandlige pseudonymer, som er fiktive. Nu var det et konkret, reelt tilfælde med Maria de la Lejarraga.

Vært, Cathrine Pape: Ja, det må man sige. Og du har snakket lidt om det allerede nu. Altså, hvilke temaer og emner de her forfattere tager op i litteratur, det er jo sådan meget med en feministisk vinkel. Er det gældende for dem alle sammen?

Ekspert, Lars Troels Møller: Ja, det er et godt spørgsmål, fordi der skal man have et ret godt overblik for at kunne sige, hvad der er over en bred kamp. Altså, dem jeg nævner her, de er samfundsengagerede kvindelige forfattere. Så det vil gælde for dem, jeg har nævnt, at der er en stor interesse i kvinders vilkår og levevilkår i samfundet.

Vært, Cathrine Pape: Og også for at ændre noget på samfundet gennem litteraturen netop, ikke?

Ekspert, Lars Troels Møller: Jo, jo, helt klart. Der er Rosalía de Castro, som jeg nævnte tidligere, som også er en stadigvæk, altså hun er stadigvæk på pensumlisten, som en af de vigtige digtere i 18-århedsalget. Hun kritiserer åbenlyst social marginalisering af kvinder, og ikke mindst, at kvinder ifølge hende ikke var for ondt at have talent, og ikke var for ondt at blive anerkendt offentligt for deres talent. Og så var kvinders uddannelse et andet vigtigt emne. Concepción Arenal, som jeg nævnte tidligere, hun er ret berømt for, at i 1840'erne at klæde sig ud som mand, og simpelthen at gå til juraforelæsninger på Madrid's universitet. Det er ikke, fordi det er et unikt tilfælde, det her med at klæde sig ud som mand, fordi det er også en strategi, som er blevet brugt af andre kvinder i løbet af 1880'erne i Europa. Men hun er et andet godt eksempel på det. Hun kommer op til rektor, og det bliver på et tidspunkt opdaget, så kommer hun op til rektor og skal ligesom stå skoleret, og får forelagt en prøve, som hun skal aflægge på stedet. Og det klarer hun åbenbart ganske udmærket, fordi hun får lov til at deltage som observatør til forelæsningen efterfølgende. Så det rykker faktisk også ved noget. Så det rykker, ja. Så den officielle adgang for kvinder til spansk universitet er jo i 1910, lidt senere end herhjemme, lige så vel som det også er lidt senere i Spanien med stemmeretten

til kvinderne. Men man kan sige, at der er Arenal jo en af de kvinder, som nu siger ordret noget i retning af, at uvidenhed er ikke en dyd, heller ikke for kvinder.

Og det at uddannelse, det er noget, som vil gøre kvinderne mere fornuftige, og det vil også endda gøre dem til bedre kærester, ifølge Arenals argumentation. Også meget interessant.

Vært, Cathrine Pape: Meget interessant. Og nu snævrer vi lidt ind på dit specialistområde, Lars, som jo er spanske kvindelige forfattere. Altså, hvordan adskiller de sig, eller måske ligner de, de danske forfattere i forhold til at udfordre kønsnormer og det at skrive som kvinde? Kan du prøve at fortælle lidt om det?

Ekspert, Lars Troels Møller: Ja, men hvis du spørger sig Danmark og de mulige sammenligningspunkter, vi kan finde til det, som vi har talt om indtil nu, så tror jeg, at jeg vil nævne Agnes Henningsen. For ellers skal du have fat i en ekspert i kvindelige forfatterskaber i dansk litteratur.

Men hvis du spørger mig, og det gør du jo, så vil jeg sige Agnes Henningsen. Hun er jo fra 1868, og hun dør, og hun bliver næsten 100 år, så vi er oppe i 1960'erne, da hun går bort. Så det er ligesom for at sige, at hun er i det tidsspænd, vi snakker om her.

Og hun er interessant, fordi hun blev gift ganske ung med en Mads Henningsen. Og på trods af, at de har et ret progressivt ægteskab og et ganske ligeværdigt syn på hinanden, så er det hende, der får den største praktiske byrde hjemme med børneomsorgen og de praktiske gøremål hjemme. Kan man sige, ligesom i tråd med de kønsnormer, som jo var altså almindelige på det tid, det vil sige, at man også i den spanske kontekst, vil man sige, at man har El Ángel de hogar, altså man har hjemmets engel, som har været middelklassen og overklassen ideal for den ideelle kvinderolle.

Vært, Cathrine Pape: Altså simpelthen kvinden som hjemmets engel, som går derhjemme og ordner alting.

Ekspert, Lars Troels Møller: Ja, det har været en middelklassen og en overklassenorm, som også har sat sit eksempel på samfundsplan.

Det var til dels også et ideal i de lidt mindre bemidlede samfundsklasser, ikke arbejdsklassen. Så man kan sige, at Agnes Henningsen får den rolle mod sin vilje i børnefamilielivet, og tager fat på sin forfattergerning med afsæt i nogle af de her erfaringer, og tematiserer ganske direkte og ærligt hendes syns på kvinders plads i samfundet. Grunden til, at jeg nævner hende, det er, at på det punkt minder hun jo om nogle af dem, jeg har talt om fra Spanien, og hun ligner dem også lidt i den forstand, at hun udgiver under pseudonym til starten i 1880'erne under navnet Helga Meynert. Og hun får noget assistance fra Herman Bang, som er også et ganske kendt dansk forfatter, til at få trykt de første noveller i 1881. Så også her kan vi se, at der er noget med pseudonymet, og der er noget med... I nogle tilfælde er det også noget med at have nogle mandlige kontakter i naturmiljøet. Ikke nødvendigvis, men det kan være en fordel.

Vært, Cathrine Pape: Jo, eller i hvert fald nærmest en forudsætning for overhovedet at blive udgivet, kan man sige.

Og altså, nogle af dem har ligesom påvirket deres forfatterskab, eller hvad skal man sige, deres forfatterskab har påvirket deres samtid og samfund omkring dem, men hvordan har deres samtid så påvirket deres forfatterskab?

Det har du allerede talt om lidt, det her med, at kvinden er hjemme, og det er meget mændene, der dominerer hele forfattermiljøet. Men hvilken betydning har deres litteratur så haft for det spanske samfund?

Ekspert, Lars Troels Møller: Hvis man nu tager fat i Carmen de Burgos igen, så er hun en af dem, jeg synes, jeg ville kunne kæde det sammen med, fordi hun er en af dem, der går op imod, hvad der er normalt, er kutyme i starten af 1931 i Spanien.

Nu tager den kvindelige stemmeret, som kommer i 1931 i Spanien, med den forfatning, der bliver vedtaget ved oprettelse af den anden spanske republik. Sådan noget af det arbejde, som Carmen de Burgos, som ligesom sætter i gang i starten af 90'erne, det er jo sådan set det, man ser frugterne af senere, når vi kommer ind i 30'erne.

Så jeg tror, et udmærket eksempel på det spørgsmål, du stiller, det ville være at sige, at hun laver et forslag til en skilsmisse-lovgivning de første år i 1900-tallet, som faktisk vinder en vis opbakning i offentligheden. Hun har jo en position i pressen, som hun bruger til at lave sådan nogle sonderinger, altså vi siger sådan nogle afprøvninger af, hvordan er stemningen, hvordan er folkestemningen i forhold til det her spørgsmål, som er moderne kønspolitiske spørgsmål, som er uden for nummer egentlig, i samtiden. Og det samme gør hun så, jeg mener det er omkring 1908, der laver hun også en form for folkeafstemning, altså over avisen, hvor folk kan svare hende per brev. Og så kan man så sige, mener du, at kvinder i Spanien bør have ret til at stemme ved valgene? Og det bliver sådan, at ved den første folkeopstemning, der kommer over 4.000 brevsvare ind, så kan man altid sige, hvem svarer så, og så videre. Der er lidt forskelligt at tage højde for i den slags, men det, der kommer ud af den første afprøvning af spørgsmålet i offentligheden, det er, at der ikke er opbakning til kvinders valgdeltagelse, når vi er i 1908.

Men altså, Carmen de Burgos er jo en af dem, som ligesom stiller spørgsmålene, og sætter gang i debatten. Og afprøver grænserne for, hvad mener man, kvinder bør og kan være i stand til at gøre i samfundet og i deres personlige liv osv.

Der er nogle klare indikatorer på, at fordi de her kvinder har stillet spørgsmålene åbent og sat gang i den offentlige debat, så er der også en effekt på sigt.

Vært, Cathrine Pape: Ja, og nu har vi jo talt om en masse spændende kvindelige forfatter. Jeg kunne godt tænke mig lige at spørge dig lidt om Lucia, som jo er hende, som dit projekt omhandler. Hvad gør hende til en særlig spansk kvindelig forfatter, som du har valgt at fokusere på i dit Ph.d.-projekt?

Ekspert, Lars Troels Møller: Ja, altså Lucia er jo... Hun hedder Lucia Sanchez Saornil, og hun er fra 1895, og så dør hun i 1970. Så hun er også inden for det her spænd. Lidt ligesom Agnes Henningsen eller nogle af de andre, vi har talt om.

Hun er rigtig interessant, fordi hun er jo en af de kvinder, som skriver både under sit eget navn, men hun skriver også under sit pseudonym, som er et mandligt pseudonym. Hun hedder Lucia

Sanchez Saornil. Da hun er ganske ung, vælger hun et navn. Det hedder Luciano de San Saor. Man kan næsten høre ligheden.

Men Lucias pendant som drengenavn er Luciano. Hun skoler sig selv inden for spansk modernisme. Der er nogle stjerner inden for spansk modernistisk poesi. Nogle af dem er Juan Ramón Jiménez og så er der Rubén Darío, som er fra

Nicaragua. Lucia kommer meget sent i skole. Hun er arbejderklassepige, og har ikke som sådan direkte adgang til uddannelsessystemet eller noget som helst, der minder om. Men hun kommer i skole som en omkring 15-årig, på grund af mangel på skolepladser i Madrid på det her tidspunkt. Og bliver meget behendtlig til at skrive. Hun debuterer som 18-årig, og skriver til sin død i 1970. Og skriver kærlighedspoesi og skriver kærlighedspoesi under sit mandlige navn. Poesi, som tematiserer kærlighed mellem kvinder.

Vært, Cathrine Pape: Så ligesom Sapfo?

Ekspert, Lars Troels Møller: Ja, så der er en forbindelse. Hun bliver ganske accepteret og også beundret og anerkendt i en avantgardekredse i spansk poesi.

Senere, når hun forlader sin modernistiske poesi, bliver hun mere avantgardistisk. Hvad der jo er nogen, der gør. Altså i omkring tiden, omkring Første Verdenskrig og i 20'erne, så får hun simpelthen opbygget en anerkendt plads i avantgarde-miljøet i Madrid. Så hun er interessant i spansk litteratur-sammenhæng, fordi hun er den eneste kvindelige digter i avantgarde-miljøet, som på den måde får en plads, og det gør hun med sit mandlige pseudonym. Men inden hun når dertil, så skriver hun kærlighedspoesi, som man kan sige, noget af det, som giver hende en forbindelse til Sapfo eller til den tradition, om ikke andet, som Sapfo på en eller anden måde jo repræsenterer.

Vært, Cathrine Pape: Det er sindssygt spændende, Lars, og jeg ville så gerne høre mere. Men jeg kunne godt tænke mig, at du her til sidst måske kommer med et par anbefalinger,

så dem, der har hørt den her podcast og har lyst til at vide meget mere om det, de har noget at dykke ned i.

Ekspert, Lars Troels Møller: Ja, det gør jeg da gerne. Nogle relevante nedslag kunne være, synes jeg, "Indefra - Europæiske kvinders historie, belyst ved kildetekster" (1999). En bog, man finder på Museum Tusculanums forlag. Sådan en lang række af forskellige tekster, som titlen indikerer, siger noget om kvinders historie i europæisk kontekst. En anden tekst, som jeg synes er meget central, når man arbejder med den her type emner, og så deltid kønsforskning i litteratur, er Simone de Beauvoir, "Det andet køn".

Begge bind. Det er en kerntekst i feminismen. Så den vil jeg altid sætte noget tid af til at læse i. Så er jeg selvfølgelig særlig interesseret i Lucia Sanchez Saornil, og hun har jo al sin poesi skrevet på spansk, der findes lidt oversat til tysk, lidt til fransk, lidt en lille smule til engelsk, lidt til italiensk, men ikke noget i bogform. Det er sådan set et værk, som så nærmest kun stadigvæk eksisterer på spansk.

I hvert fald hvis vi snakker udgivende bøger. Så der vil jeg nok pege på en bog af en forfatter, der hedder Martha Ackelsberg. Hun har skrevet en bog, der hedder "Free Women of Spain: Anarchism and the Struggle for the Emancipation of Women".

Som går lidt mere ind i det politiske engagement, Lucia havde inden for spansk feminisme. Det er i hvert fald en tekst, man kan komme til, og den er på engelsk. Og så får man ikke så meget af digteren Lucia, men man får mere af feministen Lucia.

Vært, Cathrine Pape: Super gode anbefalinger. Tusind tak, fordi du ville være med i dag, Lars. Du lyttede til Vi elsker eksperter. En podcast produceret på Institut for Engelsk, Germansk og Romansk på Københavns Universitet.